

המרדיי, בן המאה הי"ג, מתאר את המלוכה בדברים אלה: שאלו לר' עלי גבינותו שנעשו בבית הגוי והניחו ד' או ה' ימים להתייבש והוא חתום בחותם דפום עא, ושכחו הדפוס בבית הגוי והחטף אחרים תחתם). ור' יוסף מטראני, בן המאה הט"ז-הט"ז, בתארו את הגבינות של יהודים לעניין היתר ואיסור אמר: שאפילו היו בגבינות אלו הסימנים שעשו בהם בחתיכת עץ⁸.

דומני שיש בכך כדי להוכיח לנו של פנינו חותם של יהודי ששימש לטבעת גבינה (או פט⁹) בימי הביניים, ומכל מקום לא יאוחר מימי המאה הי"ב, כפי שמכוכחה הכתובת הкопית, והחותם זהה מאשר מתוך מציאותו ממש את דברי הגאון, המרדיי והמשיב בן המאה הט"ז-הט"ז.

מייעוט בקיותה בסיפורות הסיגיוגראפית העברית, אין אני יכול להגיד באיזו מידת נתרנסמו חותמות של אותה צורה בחוגי הנוצרים, המוסלמים. מכיר אני רק מה שפרנס סיר פלינדרס פיטרי המנו¹⁰).

7) לעובדה זרה, סימן תחכ"ט.

8) ר' מהרי"ט ח"א, סי' י"ב.

9) אולי מן הרואוי להזכיר במקרה זה את השערתו המעניינת של הד"ר ריפנברג בשעה שחיויתי לפניו את דעתו על סלי זה, הד"ר ריפנברג העלה על הדעת את המונח הגרמני *Barches*, המקובל גם בחוגי היהודים וגם בחוגי הנוצרים ללחם לבן ולחלות של שבת, והוא חושב שייתכן כי המלה הוות מקורה בברכה — כלומר לחם החותם בסימן "ברכה".

10) ר' Objects of Daily Use, Pl. LXI, Nos. 233, 205, 206.

כתובות שומרונית מן המאה הי"א מאה זאכ בז'חים

מעט הוא מספר הכתובות באותיות שומרונית, ורובן אינן מעוררות עניין מיוחד, לא מצד הלשון ולא מבחרינו אחרות; שכן בדרך-כלל הרי אלה צירוף של כתובים ידועים מן התורה, רשותם באופן מלא או בראשית-התיבות. הילך חשיבות יתרה לאוthon שלוש הכתובות מן המאות הי"א והי"ג לטפה¹¹, שנחקרו להיעדר אל מעשה מסוימים.

הכתובת הנדונה להן נתרנסמה לראשונה בידי פרדרסן¹². כפי שהוא מספר, חוקה היא על גבי לוח-אבן קבוע בראשו, בסופו ובצדיו השמאלי. גובה הקטוע הקיים הוא 30 ס"מ, רוחבו בחלקו העליון 33 ס"מ, בתחתון 23 ס"מ, ובאמצעו, כלומר בשורה הרביעית, 44 ס"מ. מתוך גוף הכתובת נראה, שלא הרבה חסר ממנו. לוח-האבן נמצא היום ברשות בית-הנקות האתונגראפי של אוניברסיטת אוסלו. בהשתדרותו האדיבה של פרופ' איטרמן (S. Eitrem) העמיד בית-הנקות הנ"ל לדרישותי ארבעה תצלומים נאים של הכתובת, שהועלו לי בבדיקה קריاتها. יהיו שניהם זכורים לטובה.

והרי כאן נוסח הכתובת עם תרגומה לגרמנית, לפי פדרסן:

1. Die Stadt ... *bema* ... Schriftgelehrter, der
  2. die, welche sich ihrer Rechenschaft annehmen ...
  3. die Haende unterstuetzten und festigten den Bau...
  4. sein Fundament, nachdem es geschwankt hatte, und er befuerchtete, dass...
  5. und alle Gutgesinnte der Samaritaner bemuehten sich (oder besserten aus) mit ihm ...
  6. ... mit (oder wegen) guter Gessinnung sei seiner gedacht ...
  7. [Andenk]en zum Guten ewiglich und geda[cht sei] ...
  8. [in] Gottes [Gna]de und in Seiner Barmherzigkeit ...
  9. Ele'azars, des Hohenpriesters...
  10. ward [angefangen] im Jahre 400... [und vollendet im Jahre 4 ... nach der Herrschaft der Soehne]
  11. [I]sma'[els].
1. מדינה. באכה. ספרה. ד' ....
  2. אלה. דיע' [ה]. בחשבתה. א' ....
  3. כפיה. סמכן. ומשרין. בניאנה ...
  4. שתה. בתר. דאנרנה. ורעל. ד'
  5. וכל. טבי. שמראי. אכשו. עמה ..
  6. דו⁽²⁾. [ה] ביצר. טב. דכיר. הו ....
  7. ון. לטב. עה. לעם. ואדבלינר ....
  8. דה. דאללה. וברחמיו
  9. אלעוער. כהנה. רכה
  10. יאג. בשנה. ת. ו ..
  11. [י] שמע[אל]

נתובנן נא בפרטים:

שי' 1.—האות השליישית שבמליה השניה אינה נראהיה היהות מי'ם, וכבר העיר פ. ברדין, שהקו האמצעי בראשה של האות אינו שווה בארכו לשני הקווים שמיינין וشمאלן, דבר זה הכרה הוא באות מ'ם. הקרי הוא بلا ספק ב א כ. ה. שם מקום כזה אינו ידוע ואני נזכר בספרות השומרונית. פיליך שיר קאהלה (Kahle), שהכוונה לעיר עכו. אולי עד עתה לא מצאנו כתיב באלאף, במקום עכה⁽³⁾, עכא⁽⁴⁾ או עכו⁽⁵⁾, בספרי השומרונים. זכר העיר הזאת ידוע לי רק מקורותיהם הח' בתקופה הערבית, ומשום כך רוחק להנעה חילופי אותיות גורניות בכתיבת השם הזה, מה שאינו כן במליים העבריות, ובעיר הארמיות. אבל אם גם נגיה, שבכל'זאת מדובר כאן בעכו העיר, הרי

(2) נדפס בטウוטה: בו.

(3) למשל בכורניקה אלחלודיה, שהוציא א"ד נויבובייר ברבעון JA 1869, pp. 390-42 (ר') عمירות 416, 404, 408 ועוד). קטע מכורניקה בלשון ערבית מתורגמת לעברית ע"י שומרוני נדפס בספר השומרוני"ם לבן-צבי, ע' 244.

(4) למשל בכורניקה, שהוציאו אדרל-זוליגזון: REJ XLV—XLVI, pp. 95; 104; 112 (בחדפסה מיהוחת); וכן בקטע הנ"ל, עמ' 242.

(5) אצל אדרל-זוליגזון, ע' 93. נראה בהשפטת המקורות העבריים. הלשון העברית הייתה ידועה למעיתק (לקומפליטור?) אב סכמה בן ישמעאל בן אברהם הדוני (משנת 1900). נשתרם ממנה דקדוק הלשון העברית שלנו באותיות שומרניות ובנקיור טברני⁽⁶⁾ (בבית אבישע בן פינחס הכהן הגדול).

ביה' השימוש בביוטוי "מדינת באכה" אינה מתיישבת עם הדקדוק כל עיקר (זה לא גלעט מענייני ק.). ועל כרחנו נידחך לראות בה טעות חוץ. גם הנחתו של פ', כי התיבה מדינת היא מודעת, הינו מדינת, אינה מסלקת את הקושי הנזכר ואינה מסתברת גם מצד הכתיבה השומרונית, שהיא כידוע מלה אף בנוסח התורה שלהם. הדוגמה, שהביא פ. פְּחִזּוֹק דָּבְרֵיו מִן הַכְּרוּנִיתָה שׁוֹמְרוֹנִית אֶל-תוֹלִידָה⁶, הרי היא טעות סופר (או טעות דפוס?), כפי שניכר מתחן אותה שורה גופא: אַמְדִינָתָה דְּבָנָתָה שת ... עד עגל לנו מדיותה⁷.

התיבה ספרה אין לה בשומרונית אותה המשמעות המוחדרת שבמקורותינו העבריים והארמיים: סופר, חכם, יודעה לִי רַק הַהוֹרָה מַוְרָה (המצויה גם במקורותינו). ספרה משמש גם ביחס לְאַלְהָיִם וכן ככינוי למשה רבנו. באחד מפיוטיו של מרקה (המאה הד'-הה' לסהפה⁸) אנו קוראים:

טֻעַנְיָן וְסַרְחָנָן, עֲדוֹן גַּן נַעֲזָר: לִיתְתִּי⁹ גַּן צְלָמִי. הַפְּקִידָה סְפָרָה:¹⁰

כלומר, טועינו ופשענו, הגיע הזמן שנחזרו (בתשובה). אין גַּנְאֵי לְגַנְעָר לְחַזּוֹר
אל מַוְרָה [=אלְהָיִם]. וכן:

נְבִיה רְבָה מַשָּׁה. יִקְרֵר כָּל סְפָרָנִיה: נְבִיָּתָה לְהָ כְּלִיל, מִן יוֹמֵי הַבְּרִיה:
סְפָרָן דְּחִיָּה, וְלִבּוֹשׂ קָרְוָה אַוְרָה. טְהָדוֹ בְּנְבִיּוֹתָה. שְׁוֹמָה וְאַרְעָה:¹¹
הִינְיוֹ: נְבִיא גָּדוֹלָה מַשָּׁה, מְכוֹבֵד מִכָּלָה מַוְרָהִים. נְבוֹאָתו — לֹא עֲטָרָה מַרְאָשָׁת יִמְיָה
הַבְּרִיהָ. מַוְרָה הַחַיִּים. לְוַבֵּשׂ קָרְן הָאָרוֹן. הַעִידָה עַל נְבוֹאָתו שְׁמִים וְאַרְצָה. אוֹ בְּקָטוּ
שֶׁל מִימֵר מַרְקה:

ואקים משה לך ספר טב מלך יתך כל צלפן (=אלפְּנִים) חסיד¹² וכן: ואן ספרין
לכל אמיה¹³.

לעומת זאת לא מצאנו ספרה כתואר קבוע לְאִישׁ מִן הָאָנָשִׁים.
במבוא לנוסח השומרוני של התורה פרטם גאַל (Gall) תשקיילים ושתריימערה
מרובים, המכילים מערכות-תمارים ארוכות מאוד, ואפיקלו פעם אחת לא נזכר
שם ספרה.

האפשרות לקרואָ ספרה במשמעות חוף, שמציע ק. שם, והשלמתו דינומה
תליות בהנחהו ש"באכה" היא עכו. אך גם במקרה זה אין הקשר התחבירי לשורה.
מן הראי שיהיא כתוב בספרה, הינו שְׁלִי (או שְׁלִי) שפט...

גדעתמי قولות התיבות באכה ספרה באופן ברור את שם המקום והוא — ש. ס.ם.
בבר' י', פ' כתוב: וַיְהִי מֹשֵׁב מִשְׁאָה בָּאָכה סְפָרָה (במבטאם bâka sifra) הר

(6) ר' נויבובייר, כנ'ל, ע' 402.

(7) וכן שם, ע' 407: מדיותה¹⁴ חזתה ושם אלרגמה. סיבת הטעות היא, שהמליה מדינת מצויה בטכט זה עשרה פעמים בסיסיות, ורך במקרים בודדים בפרט.

(8) על פי הנוסח ליתו (ע' שם), הרי גנו גושא, וצריך לתרגם: אין זה גנאי וכו'.

(9) ר' אורצ'ר הפיטרים, הח' Cowley, C., ע' 20.

(10) ר' שם, ע' 35.

(11) ר' שם, ע' 40. (12) ר' שם, ע' 42.

Versuch einer hebraeischen Formenlehre nach (J. Petermann) (בספריו ה', der Aussprache der Samaritaner 120, כתוב bôka, וזה טעות דפוס נגראות, כי בר' י' א', ב' כתוב bâkâ sârâ == באכה צער, ג' ש' צערה); שם כ' הא' י' ח' ש' צערה (באכה אשורה). סימן האורך על a הטעות אינו במקומו, וכן u של sârâ אורךה.

הקרם. בידוע שהר קדם הוא אחד מששושה-עשר הכנויים, שנחכנה בפייהם הר גרייזים⁽¹³⁾, ומתווך סמכיות המקומות של ספרה והר קדם הגינו ל'זיהוי ספרה — שכם. כן נמצא בספרותם הביטויי היר ספרה, שכבר פירשתיו היר גרייזים⁽¹⁴⁾; וכן שיערתתי — גם מתווך רמזו לכתבת הנדרגה⁽¹⁵⁾, כי בדורות עرفות—חכמה—ספרה צוריך להנחייה, בספרה הוא כינוי רגיל לשבם. כל זה מכך איתמר. והנה עתה נראה בפירוש:

א' בעל המליץ, או בשמו הערבי קאב אל-תרגאן⁽¹⁶⁾, כותב בערך ספרה⁽¹⁷⁾: ספרה נابلס. מחבר הספר הזה (או הפורטוטיפוס של המליץ שלפנינו) הוא פינחס הכהן, כיוצא מראשימה בכתבייד פאריס, שהוא העתק הקדום ביותר (1476). חי הלה על-כל-פנים לא יאוחר מריאשית המאה ה-17⁽¹⁸⁾.

ב' ב' דليل האسائل על המسائل⁽¹⁹⁾, בחלק שחיבר משלמה הדנפני (במאה ה-12 לספירה) מפורש בר' פרק י', ושם נאמר⁽²⁰⁾: «هولאי אولاد יقطן. وكان ماسكان المذكورين من نسل شم من البلد الذى سميت (!) مسحا على اسم مشا ابن ارم الى مدخل نابلس الى طور بريك وهو جبل القديم المسكنى בהר גרייזים كقوله تعالى وفيه مoshav מושבם ממשא באכה ספרה הר קדם ספרה هي نابلס من غير شك.

ג' בספר شرح الاساطير⁽²¹⁾ למחבר בלתי ידוע יש העתק ממנו משנה 1703: وطلع ادم من البدان الى سفر التي هي نابلس.

אין אפוא ספק כל שהוא, שגם בכתובות שלנו הכוונה לשכם.
שי' 2.—התבהה אלה בהורות הכנוי הromo העברי, אלה, לא יכירה מקומה בטכسط ארמי זה, ולוי נראה לפרשא אל-הים. בשורה הקודמת יש מקום לכדי חמשאות, אם נניח שבshoreה הרבעית ניכר חסרון של שתיים; אני משלים דין. אחרן, נשיג איפוא את הכנויי מקומ ד', שאינו עשוי להתחמיה כל'. בשטר-מכירה של ספר תורה משנה 1497⁽²²⁾ נאמר: זהה המתעתק (ההעתק) אתקשות וקס בעניין⁽²³⁾ ואני אביעש בן פינחס בן אבישע הכהן הגדול בעתו במקום יהוה (= שכם).
במליה השניה קטועה האות השניה, הרבעית מטוושתת והחמשית חסרה. לא מאן הנמנעות לקראו זו. עמר(ר) שפירשו: (בעבור) שהוא תיקן. יתכן אולי לקראו עמנן).

(13) ר' למשל במימר מרקה, שהוציאו היידנרים, רביין, 1869, III, ע' 51.

(14) ר' סיטוטים לשםחות, מרביין י' (חרצט), ע' 342.

(15) ר' ספר אספיר, תרביץ י' (תש"ד), ע' 176; ט' (תש"ה), ע' 128.

(16) כתבייד בית-הספרים הלאומי SAM 31.

(17) שם, ע' פ"ו.

(18) ר' במאוא לספרו של: *Fragments of a Samaritan Targum*, John W. Nutt.

.pp. 151; 161–162

(19) כתבייד בית-הספרים הלאומי SAM 5 פולוי.

(20) ר' שם, ע' 159.

(21) כתבייד בית-הספרים הלאומי SAM 4 פולוי, דף 2a. (22) ר' גאל, ע' XX.

(23) הביטויים: אתקשות, יצת בו בזאת התורה קשש (שטר-מכירה של ספרי תורה משנה 1589, שם, ע' XVI וכן במקומות אחרים), גם בעניין החם, כפי הנראה, גוסחים משמפתיות, המציגות זכות בעלות. מעניין במילוד התיאור ברשימה משנה 1450 (שם ע' LXXV): ... בעדו טרנו מכתב (= כתיבה) זה ובוים המכטב אתה (= נבא) נערה טבה המשגיחי הלי (ר' לשיש לו טמני בגרות) יעקב תליים (= אח) נושא דמקרה ואסיד על נפשו אז (= אין) היה זו בזאת התורה הקשש ואז הוא קניין קשש (כלומר של הכותב).

שפירשו עשה. הקושי, שאנו נתקלים בו, הוא חסרונו נקודה אחר זו, אַךְ עַל־פִּיכְנָה היהתי מעדך קריאה זו מן דינם(ר) בנסיבות העתיד. מן הרואו ל' שקוֹל, שמא שרדי האות השנייה מרמזים על מײַט, ולצורך הבינוני יש מקבילות בשורה הבאה. عمر במובן תקן, ביחסו לגביה בתיכוןת וספרי תורה, נזכר הרבה מקורות שונים, ואצין שניים קדומים ואחד מאוחר:

אה רחמנא, רפא מחצינן, אה רחמנא. רבינו טפלין. אה רחמנא עמר מקדשין⁽²⁴⁾; ועמר מקדשיה ובנה נשחת שמם⁽²⁵⁾.

וכיווץ בזה בשטרדי-מכירה ובתשקיילם מרוביים.

ח שבת הינה מלֶה ערבית ^{חסְבָּגָה} כדעתי פ', אלא מצויה היא כבר במקורות הקדמוניות ומשמעותה מחייבת, דעת, כגון: אתינו ליזק בפורי. אמר לנו מה בחשיבותה תעבד עמן⁽²⁶⁾; שתרגמו: בננו אליך מהה, אמרו לנו מה בדעתך ^{לעשות} עמנו. וכן: ומה בחשיבותן⁽²⁷⁾ נחשב דברבה בתרן⁽²⁸⁾ ומה קמינו⁽²⁹⁾, כלומר: מה נחשוב במחשבתנו: האויב מאחרינו והם מלפנינו. שם שבעברית יש ^{למֶלֶה} דעת גם ממשימות רצון, אף שהבה כן, ביחסו נראה לי זה בלשון המאוחרת, כגון: וימשי השבה — וישיג חפץ⁽³⁰⁾ בהקללה קבואה, ^{לְוָמֵתִי} למסבורה. וכן נמצא בשטרדי-מכירה משנת 7/1336⁽³¹⁾. עַל־פִּי זה יתפרש בחשיבותה — ברצונו, מדעתו.

בסוף השורה ייתכן ^{לְהַשְׁלִים} [ראן-ו], והמלֶה ארואן (יש גם אורואן) פירושה ספרית-תורה, לשון ובירם מן ארחותה. מקבילה ל'עמר ארואן בארכית עדין לא מצאת, אבל דפה ל'ך בלשון המאוחרת, המעורבתת עברית וארמית, למשל: זהה ככלו ממעירות זאת התורה הקדושה ומכתבות המגרע ממנה... ועמרתי זאת התורה⁽³²⁾. אמן הרשימות הנ"ז הן מן המאה הי"ט, אבל לשון זה הוא מطبع קבוע כל-כך, עד שאין להושג להגיחו בנסיבות הארמית בכתובות שלנו. מובן שאפשר ^{לחשילם}: רהותה, ואז ייתכן שהכוונה לתקן ספר תורה מסוים שבביבת-הכנסת של שם (מכתב אבישע?). לא אדרג גם על אפשרויות אחרות: [א]רונה, כלומר ארון הקודש⁽³³⁾.

ש'. 3.—האות הריביעית של המלֶה הראשונה שחורה, אבל מעקבותיה ניתן להניח ה"א או ו'ו, כפי שכבר סבר פ. קרי: כפיו, בסוף השורה אני משלים דכנ' ושלאו האותיות האלה מצטרפות עם שלוש הראשונות של השורה הרביעית למלֶה: [דכונשתה] — של בית הכנסת. כך כתיבה של מלֶה זו כרגע, והוא נמצאת גם בכתובות ספרסמה י' ב-צבי⁽³⁴⁾.

ש'. 4.—ודען פירש ק. וופחד. זה מחייב התחלת משפט חדש, ואין מסתבר שבספר

(24) ר' אוצר הפיוטים, ע' 11; ואותו ביטוי גם שם, ע' 34.

(25) ר' אלחולידה, ע' 410.

(26) ר' מימר מרקה, כתבייד בית-הපורים הלאומי מס' 27, ע' 33.

(27) ה"א שבשbatchtan אינה מעיטה כאן על הריבוי, ומירותה היא.

(28) בכתביד בתרה, אבל בתרגום הערבי שם: וראנא (וראנא).

(29) ר' מימר מרקה, כנ"ל, ע' 64.

(30) ר' ז' ב-ზ'חים, פיטוטים לשמות, תרבעין י', ע' 340.

(31) שם, ע' 339; וכן ר' גאל, ע' XXXII.

(32) ר' שם, ע' XXX; וכן שם, ע' XXXV ; XXXVII.

(33) השווות למשל בדברי מרקה, אוצר הפיוטים, ע' 50.

(34) ר' קובץ ג' לזכרו של ד"ר א' מואי, מרצ'ב, ע' 108-112; וגם ספר השומרונים, ע' 185 ואילך.

המורעט של האותיות עד סוף השורה יובע רענון שלו, שכן בשורה החמישית מתחילה משפט חדש וברורו. לפיכך מושך אני את התיבה הזאת אל שקודמת לה ורואה בדרכ' מתלה זיקה התלויה ביבתרה. גוזו אני על מושרש חיל' במשמעות הודיעע, המתומט. לא מצאת הורה זו רשומה בשום מקום, ונוהגים לפרש כל צורה ממשורש חיל' כleshon הורה. כן **למשל**: וכלה דנבייה מתחילה⁽³⁵⁾ — ו��ול הנביא מתגבר. אמנם, כך הדין ברוב המקומות, אך בשני הבתים המובאים בסמוך אין לפרש כן. בפיוט של מרקה⁽³⁶⁾ נאמר: יסידיה ובוראה את חילו על טור סיינן יומה דואשטי (אליהם) מעוננו יסודות (העלם) והברואים נזדעו עלי הר סיינן ביום שהושיט (אליהם) מעוננו (את התורה) וקידלה רבון הנביאים. וכן בבית אחר שם כתובה אותה המלה בעי"ן: **זעינו** (במבטאט zizzo) חילין וגבורין את עילו על טור סיינן יומה דואשטי מן מעוננו ובגבה רבון דנבייה.

זעו הכוחות [או המלאכים] והగבורות [או המלאכים] חילו וכו'. בפיוט הנזכר וכן בדומים לו מדובר תמיד על הרטט, שאחיז את העולם בהתגלות התורה. דוגמה בבנין קול' עדין לא מצאת, ואולי באה צורתה הקול' בהשפט: וחלו מפניך⁽³⁷⁾, ואמנם מתרגם השמרוני: ויתחלון⁽³⁸⁾ מקדמוני. ואמנם, לפי תפיסת זו אין להסיח את הדעת מן העבודה, שכן יש חזקה על מלת היחש ד', שמתקשה אני למצויה לה רע בשומרונית; אף-על-פייכן אין זו מן הנמנעות, ומוציאיה היא למדוי בעברית של המקרה. האות השביעית של המלה האחורה היא מקוטעת, אך רואים יפה את הדלאה לפי ה庫ן הבולט מימין.

שו' 5. — משמעות אכשוו כאן צריכה ליבון. ק. כבר העיר על הביטוי שב מכשלה לחשבה דאגה רב שבפיוט למרה^(38a). מכשלה זו צורת הבינוי של אתחפעל כמכוחה שם על-פיינ"א מתחכשה. המובן מפורש (עיין במילון שם) על-ידי התרגום הערבי מנג'יד^(38b) הינו: אשרי הם ת מסר לשבחו, כי אלהים הוא גדול. אמנם קשר משמש בארמית השומרונית — עד כמה שידיעתי מגע — כתרגום וכહקבלה של ישר העברי^(38c). תרגומי, "היטיבו לעשות" מסתמן לא רק על הביטוי הנזכר, אלא ביחסו על אשר מצאת בימייר מרכה^(38d): מן רעה ובבישתה יסק לה כובין ואטמי ויתגלו ארע בישחה לית בה אכשרו. ושם מתרגם הערבי מה פניה פאי'ה כל' אין בו תועלת, ובמוקם אחר^(38e): עד אטר מצוחהך בחליה ואך בשוראה (=בחוווק) ואקים תורהתך ואכשיך מקראתה לך כמה דארשייך (=שפתקתך), ותירגם הערבי וاحسنقراءתך. אם כן המשמעות שאני מציעה, יש לה יסוד במסורת השומרונית.

(35) ר' אוצר הפoitים, ע' 41

(36) ר' שם, ע' 59 (ובכן בע' 61 אותה ההוראה ל-אמתיילו).

(37) ר' דב' ב', כ"ה.

(38) כולם הבניין המרובע של חיל': ויתחלון.

(38a) אוצר הפoitים, ע' 21

(39) פ. מביא בשם אותו מקור גופא المسارع (=הנחפו), ואני יודע חיכן וראה זאת, שם כתוב כמו לעיל.

(38c) ר' למשל פיותם לשמות, תרבעין י', ע' 366.

(38d) כתבירך בית הספרים הלאומי מס' 27, ע' 209.

(38e) שם, ע' 277.

בסוף השורה משליט אני בה, המctrופות עם שתי האותיות של השורה השישית למליה הרגילה בחדו, שפירושה במשחה.

שוי-6-7.—לאחר הגנודה המפשיקה בין זו ובין ביצר יש רוח גדול מדי, ובודאי היתה בו אותן; עדין ניכרים רישומים של מעין וו'ו'. קרי בלא שום ספק: וביצר בין דבר ובין דבר וכן בעלם שבשו' 7 עלינו לראות נושא ברכה רגיל: (א) דבר לטב וכור' ואין להפסיק אחר: חוו. שתי התיבות דבר לטב באות תדריך תוכפות זו לזו, ואן הנושא החוץ בינהן, ואילו כאן בירור שהנושא נמצא חלקו בשורה השישית וחלקו בשורה השביעית. אחר זה ניתן להשלים: א' (ועל): עמל). פ. שייעדר השלמה האותיות הראשונות של השורה השביעית ל-עובדון (או: עמלון)—פעלה. פ. ביטוי ביצר טב דבר הוא קשה להלmo, ועדכלה לא ראיינו דבר ופותח בכך משפט חדש. יתכןLK שדר דכרון (מושב: דכרון) לדריך הקודם לו בלא חש כמויות זה. אולם, יתכןLK שדר דכרון בצירוף כזה הוא מעשה טוב הרואי לזכרון; דמה לטבטולוגיה, כי פירוש של דברן בצירוף כזה הוא מעשה טוב הרואי לזכרון (או 40) לכאורה. אך הביטוי דבר לטב על לעלים עבור טבאתה ופועל הזכרון הטוב בכל אחר וכו').

שוי-7.—השלם בסוף: ואזכור. לטב. עב[ן].

שוי-10.—האות האחורה הוי' היא קטועה במחציתה ויכולת להיות או מי'ם או כ'ף, אבל דומני שניכר שריד של קו נספ' בראשה של האות, ומחתמת צפיפות של שני הקווים קרוב להנעה מי'ם דזוקא. מכאן יוצא לנו התאריך 440 (או 420) להגירה.

ככלו של הדבר: מצאנו, כי אלף-פי שהכתובה מקוטעת, ניתן לראות את הדברים הכתובים בהמשך רצוף, וכן העלינו: א' שהמדובר בה הוא תיקון בימכנת; ב' שנזכר בה המקום, והוא עיר שם; ג' שהמעשה חל בסמוך לשנת 440 (או 420) והראשון נראה יותר).

ועתה עלינו לראות מיהו אלעזר הכהן הגדול הנזכר כאן. בזאת אנו נוגעים בבעית הכרונולוגיה השומרונית, שמרובה בה הסתו על המפורש. הנתונים שבמקורות השונים השונים סותרים זה את זה, עד שקשה להוציא מתוכם דבר מבורר. כשנבקש אלף-פי התאריך שככבותנו בתולדות, נמצא שם (41) ספר על אלף-פי הירשן בזה הילשון: (עליה לכהנה) בעקב (=בסוף) שנות ארבע מאות ושש שנים למלכות בני יशעאל ועוד אקים בראשו בריחותה (=בריעותה) על אחרה בשורי ארבע מאות וארבעים ארבע, משמע שכיהן ל'ח שנים (כך נאמר בפירוש) מן 406 עד 444 להגירה (1053/54—1015/16). אם נבקש אלף-פי הנתונים האלה אחר אלף-פי דן בכרוניקה של אדר-זרזיגזון, ניתקל באלוור בן עבד אל שעלה לכהונה בשנת 5287 לבריאה (על פי מנין השומרונים) (42). עלינו להביא בחשבון, כי בערך ספרהיהם הזה קובע את שנת 4893 לבריאה כתאריך הגירת מוחמד למדינה (=הגירה), נמצא שמן ההגירה ועוד עליתו לכהונה של אלף-פי נקפו 394 שנים, שהן 406 שנים מוסלמיות. בזה יש איפוא התאמה בין המקרים, אבל הסתירה היא במספר שנות הכהונה, שפ' האחרון הן ל'ה שנה, וכן בשם הכהן שקדם לאלעזר. אבל אי-ידיווק כזה אינו נחשב כולם כל'ם לפני הבלתי והערוביה, שמצוין בו המקור הזה. כן למשל נמצא בו—שלושה עמודים לפני קביעה

(39) זו אינה הרכחית, זו נכתב בלי אלף-ף.

(40) בחשקל משנת 1350; ר' גאל, ע' X.

.79 (41) ר' ע' 400. (42) ר' ע' 91. (43) ר' שם, ע'

תאריך ההגירה⁽⁴⁴⁾ – ידיעה: באחר (בסוף) כהנת זה הכהן הגדול אלעזר קם מוחמד מלך זונביה בני יישמעאל, ונינתן תאריך עלייתו של אלעזר לכהונה 4901 לבריאה, וכיוון שכיהן כ"ח שנים, נמצא שבשנת 4926 הייתה הירטה מוחמד. והנה בו במקום מסופר שהנחתה שלה ירושו נתנה לכהונה, זאת אומרת שהגירה לא חלה כלל בימי כהונתו של אלעזר. וכל הערוביה הזאת תור 5 עמודים קטענים!

נוסיף על כך, שב-קדב האלף של ابوalfax⁽⁴⁵⁾ נקבע תאריך ההגירה ל- 5047 של הבריאה, ולפי שלשנות הכהנים, שהוציא גסטראר⁽⁴⁶⁾. יצא תאריך ההגירה 4901, בין מה חשוב לנו איזו איזה ממשית לחיישוב זמנים בתולדות השומרונים.

והנה ערכה של הכתובת שלנו הוא גם במה שיש בה חוספת היוזק למסורת הנזונה בתולידיה, הן לגביה התאריך והן לגביו אישיותו של אלעזר. שכן בשנת 440 (וכן גם בשנת 420!) להגירה אנו מוצאים אלעזר משרת בכהונה הגדולה בשכם; ולפי התולידיה הוא י אורשו של אהרן; ואם נצרכ' לך ידיעה שכחובת אחרת של אותה התקופה,⁽⁴⁷⁾ ניוכח שהמדובר כאן באלוור בן אהרן⁽⁴⁸⁾ דוקא.

שם כתוב: שי' 5 יומ[י]⁽⁴⁹⁾. אלעזר בר.

שי' 6 אהרן. כהנה. רבה.

שי' 10 ארבע. מבאן. ותلتין[ן].

שי' 11 שנה. למלכות. ישמעאל[ן]

הנתון שבתולידיה יוצא לנו מאות מקורות שונים, בעיקר מתעודות אבותנויות כתובות, והוא יכול לשמש ابن בוחן לחיישובים בכרונולוגיה השומרונית.

מבחינה לשונית עוד ראוי לציין, שבמאה ה"א עדין השומרונים משתמשים בארמית לא רק כלשון תפילה ופולחן, אלא כדי לפרשם ברבים שבחו של נדייב, והארמית היא נסונה בעטם (בפהם?); ובבר היתה לי הזדמנות להעיר על כך בספר אסטר. מצד זה מעניין לדמות לשון הכתובת שלנו לש"ו הכתובת מכפר קיל⁽⁵⁰⁾ מן המאה ה"ג הבלתי ארמית ועברית, והיא אופיינית לשומרונית המאוחרת.

(44) קלומר שם, ע' 76.

(45) ר' הח' Villmar, ע' 175.

(46) ר' JRAS 1909, p. 407.

(47) י' בָּנְ-צָבִי, קובץ לזכרו של ד"ר א' מזיא, תרצ"ה, ע' 108 – 112; וספר השומרונים, ע' 185 – 190 (בלא שינויים).

(48) עירוב אלעזר זה באלוור בן عبدالשכון ניקתה של אדריל-זיגזונג, שהעיר עליו ונתקשה בו פ. מתרחש לי מתוך המשפט המובא בסמוך מן השלשלת (ע' 406), וזה לשונו ומברר זה הכהן (קלומר عبدالאל) ראייתי בתולדות היננה (כל' תולידיה) שלשה כהנים נזכרים (=נזכרים) והם אלעזר בן عبدالאל ימי כהנותו כת שנה: عبدالאל בנו ימי כהנותו יי' שנה: אהרן אחיו יט' שנה: ויהיו כל השנין חמשה ותשעים שנה. על פי ספר הימים לא יתיב (קלומר אין זה מתאים לכרונולוגיה!) נזיכיהם בו (קלומר מן ספר הימים) כי הות כהנותו, (קרי: כהנותו) לית במקום המבחר (=שם) אלא כות (=כמו) הכהנים אשר הכהנו בדמשק והוא תחת יד הכהן המקומ. זאת אומרת, אלעזר בן אהרן מכהן אחר عبدالאל, וכיהנות אביו ושני קורדים אינה עליה במניין, כי היה בעת ועונה אחת עם בניו שכם, שנוגנים רק לכהונתו.

(49) בנ-צבי קורא: יומ. [ד].

(50) ר' בָּנְ-צָבִי, JPOS, X, pp. 222–6; ובallo Shiniorim בספר השומרונים, ע' 184 – 182.